

legesség és mindenekfölött a szabadelvűség fémjelezte. A háborúban a megszállók elleni harc legnagyobb terhét viselte. Ez a párt 1945-ben a Kommunista Párttal szövetségben lépett fel a választásokon, s a szavazatok 90%-át szereztek meg.

Az erdőtelepítők és a környezetvédők Jugoszlávia jelenéhez tartoznak, akikre büszkék vagyunk. A környezetvédők a legtisztább, legtisztességesebb és legmegfontoltabb harcosai a természet és az emberek szabadságának és egészségének, legbecsületesebb ellenzői az emberi környezet szennyezésének. Mindenkiel hajlandók együttesen fellépni a mindannyiunkat fenyegető szennyezőforrások ellen.

Az ifjú erdőtelepítők világhírnévként örvendenek. Őket az Egyesült Nemzetek is ki-tüntette, és besorolta abba az ötszáz világszervezetbe, amely a haladásért küzd.

Ezek a fiatal emberek, ifjak és gyermekek százezer számra fásították be a kopár területeket, visszaadták az embereknek az egészség forrásait, az erdőket, az oxigént, kiirtot-ták a mérgeket, megújították a természetet és megszépítették a világot.

Hozzánk nagyon közel áll az amerikai forradalmár, a szabadságszerető Henry Petrik erkölcsi mélységű felkiáltása:

„Adjatok szabadságot, vagy adjatok halált!”

És még jobban megértjük a zseniális Sartre-t, aki azt mondja: szabadság csak ott van, ahol választani lehet a különféle ideológiák között.

Pártunk felfogása szerint az embernek jogot és lehetőséget kell adni, hogy megte-remtse szabadságát, s hogy kielégítse szellemi és anyagi igényeit. Fontos, hogy az ember megtehesse azt, amit akar, s hogy azt akarja, amit megtehet. Tehát, hogy ne akarja azt, amire mások kényszerítik. Mi olyan szabadságot akarunk, amelyenre a rabok vágnak, nem pedig az uraik. A szabadság a legelemibb követelménye az emberi természetnek.

Csak a szabad ember lehet a maga embere. A szabadság az ember felemelkedésével és vé-delmével növekszik, s minél szabadabb az ember, annál kevésbé zavarja mások szabadságát.

Jugoszláviának még nem minden polgára szabad.

Mi a teljes szabadságért harcolunk.

Kosovo a legfájabb sebünk.

A párt minden tagjának joga van módosítani és kiegészíteni ezt a programot, amíg csak politikai és jogi értelemben, szabadelvűségében nem tesszük azt tökéletessé.

Pártunknak ezt a programját a Demokrata Földműves-Környezetvédő Párt alapító közgyűlése 1990. február 4-én fogadta el.

(N. J. ford.)

DEMOKRATA MEGÚJHODÁSI MOZGALOM (Pokret za demokratsku obnovu)*

PROGRAMUNK ALAPJA

Tudod-e, mit dicsőítesz és kit magasztalsz? Tudod-e, hogy a császár bolond – bo-lond! – s csupán véres győzelmei árán tartja fenn magát, de ezek a győzelmek sehova és semmire sem vezetnek? Tudod-e, hogy mi valamennyien borzasztó szerencsétlen-ségbe rohanunk, melynek sem a nevét, sem a nagyságát nem ismerjük, ami azonban bizonyosan ott vár ránk győzelmeink végén?” (Ivo Andrić: Travnik krónika**)

* Kérdőívünket nem választották meg.

** Csuka Zoltán fordítása

I.

Gazdasági, politikai, erkölcsi csőd, maga a sivár pusztaság Közép-Európától egészen a Csendes-óceán keleti partjáig – ez a lesújtó mérlege annak az *in vivo experimentum-nak*, melynek az emberek milliárdjai voltak kitéve, mint ahogyna kiderült, a maguk akaratán kívül.

A szocializmus csődje a gazdaságban kezdődött. A klasszikus kapitalizmussal ellentétben, a gazdasági hatékonyságot a szocializmus magasabb politikai érdekeknek rendelte alá, és oly módon alapozta meg, mint valami gazdasági *perpetuum mobilét*, amelynek kezdtetben szédületes lendületet adtak. Amíg a tőkés társadalom élére állította az egyén közvetlen anyagi érdekelttségét és közvetlen felelősségét, a szocializmus a kollektív motiváltság mellett kötelezte el magát, a felelősség megállapítását, pedig olyan imaginárius szubjektumokra bízta, mint amilyen a történelem, a munkásosztály, a nép...

Amikor aztán a polgári világ fölénye teljesen egyértelművé tette a szocialista országok gazdasági függőségét, a kikényszerített gazdasági reformok végérvényesen leleplezték az uralkodó elit minden politikai álnokságát ezekben az országokban. A humánus társadalom, a munkásosztály uralma és az igazságtevők pártja helyett napvilágra kerültek a zsarnokság, a totalitarizmus és a hatalombitorlás legembertelenebb megnyilvánulásai.

Ezekben az országokban a jelen pillanatot a polgári társadalom gazdasági és politikai vívmányaihoz való pánikszerű visszatérés jellemzi, számos megrázkódtatással és sokkhatású fordulattal.

Mínthogy a hatalomtartók számára mindig nagyon fájdalmas a hatalomról, de különösen a korlátlan hatalomról való lemondás, a reformpártiak és a konzervatív erők összeütközése leginkább a társadalom elkerülhetetlen politikai pluralizmusának kérdése körül kezdődött. Az uralkodó komppárt ideológusai, akik már ezt a komplikált kifejezést, a „pluralizmust” is csak kínkeservesen tudták kimondani, lázasan keresgélni kezdték a hatalom megtartásának új formuláit („párt nélküli pluralizmus”, „pluralizmus a szocialista irányvétel kereteiben”, „egypárti pluralizmus” stb.).

A demokratikus társadalomnak azonban vannak bizonyos elemi mércéi, mint amilyen az önálló véleményre való jog, a politikai célok megfogalmazása és a megvalósításukra irányuló szerveződés szabadsága. A társadalom politizálódása és az uralkodó pártok hatalmának csökkenése azonban két olyan folyamat, amely kölcsönösen gyorsítja egymást. Minél több ember köti a maga sikerét a munkához és a gazdasági vállalkozásokhoz a társadalomban (nem pedig a pártpolitikai alkalmassághoz), annál inkább gyengül a társadalom egyetlen pártjának támasza és tágul a párttal szembeni ellenállás térsége. Ilyenformán a többpártrendszer erkölcsi és gyakorlati szempontból egyaránt elkerülhetetlenné válik.

S habár a többpártrendszert a demokrácia elengedhetetlen feltételének tekinthetjük, önmagában nem jelenti magát a demokráciát, mint ahogy a demokratikus berendezkedés sem kiút a válságból, hanem csak annak elmaradhatatlan előfeltétele. A pluralizmus-hoz való viszonyulás azonban ezekben a pillanatokban, a kollektivistá utópiából való visszatérés viharos esztendeiben mércéjévé válik a politikai erők demokratikusságának.

Ezzel tisztában vannak az uralkodó politikai pártok is, ezért szöbelileg ők is a pluralizmust hirdetik, s egy sorba állítják (a legelképezhetőbb kombinációkban) saját hagyományos programelveikkel, amelyekkel pedig az szöges ellentétben áll.*)

* Szerbiában például a demokratikus vívmányok alapjaként hivatalos helyről is a monolitikus egyiséget hirdetik diadalittasan, miközben a pluralizmus különböző formáiról beszélnek, csupán a pártpluralizmusról nem szólnak. Ilyenformán Szerbiában ma az egység szót ugyanolyan vallásos áhitattal ejtik ki, mint bármikor az elmúlt 4 évtizedben. Azt a területi és nemzeti egységet, amelyet az állam újraegyesítésének kérdésében értek el Szerbiában, egészen könnyedén, minden megokolás és megkülönböztetés nélkül azonossá teszik az ideológiai egységgel, jobban mondva a társadalmi fejlődés minden kérdésében kialakult monolitikus politikai egyetértéssel.

A pluralista demokratikus társadalomba való átmenet lengyel és magyar modellje mégis azt tanúsítja, hogy a szabad politikai egyesülés alapelveinek valóra váltása még nem okvetlenül a szocializmus végét jelenti, sem mindannak feladását, amit eddig a szociális igazságosság és társadalomépítés terén elértünk.

II. A jugoszláv helyzet bírálata

A jugoszláv kísérlet az „önigazgatású el nem kötelezett szocializmus” kiépítésére, akárcsak a szocialista utópia megvalósításának minden másfajta próbálkozása a társadalom totalitárius szervezeti felépítéséhez vezetett, amelyben teljesen háttérbe szorult az egyén gazdasági és politikai kezdeményezése. Az egyetlen párt arra törekedett, hogy a maga ellenőrzése alá helyezze nemcsak a politikai élet és az államhatalmat (melynek hagyományos tagozódása törvényhozói, végrehajtói és bírósági hatalomra belevezett az egységes pártpolitikai hatalomgyakorlásba), hanem a gazdaság szféráját, a nyilvános tájékoztatást, sőt még a magánéletet is.

A kommunista boldogítók önkényes és hozzá nem értő beavatkozása a nemzetgazdaság élő szervezetébe, a főlöleges és kíméletlen nacionalizációk és vagyonekbevitel, a termelés kaszárnyai szervezettsége, a falvak megsemmisítése és a falusi lakosság nagy részének szétkergetése a városokba, a piac megszüntetése, amelyet előbb adminisztratív parancsosztogatással, később pedig az ún. megállapodásos gazdasággal próbáltak helyettesíteni, a szakemberek politikai-termelői degradálása, és a tanulatlan és illetéktelen, de politikailag „alkalmas” káderek hatalomra juttatása, s végül a korrupció egész rendszerének megteremtése – a munkakerülés szándékos megtűrésétől és az üzemekben elkövetett apró lopások elnézésétől kezdve egészen az ügyvitelvezetők illegális tájjellegű bűnszövetkezeteinek egész hálózatáig – mindez elkerülhetetlenül a nemzetgazdaság általános összeomlásához vezetett.

Amíg a gazdaság stabilitását külföldi hitelescékből és ajándékokból lehetett finanszírozni, amelyeket előlegként kaptunk „el nem kötelezett” külpolitikánkra (az adatok szerint a háború óta máig 40–60 milliárd dollárt kaptunk Nyugattól), mindaddig példás volt a szociális nyugalom, s fenn lehetett tartani a jugoszláv kísérlet eredményességének látszatát. De amikor ezek a pénzforrások kiapadtak, s amikor meg kellett kezdeni a hitelek törlesztését, gyorsan megismerhettük igazi képét ennek a valóban eredeti csodarendszernek a tmsz-okkal, az ÖÉK-ekkel, az önigazgatási megegyezésekkel és megállapodásokkal mindenről és mindenkivel, a kollektív felelősséggel, az egyéves megbízatásokkal, az önigazgatási érdekek pluralizmusával és más „autentikus” zagyaságokkal. Az infláció, a munkanélküliség, valamint a belső és külső adósságállomány az a három furia, amelyek kegyetlenül pusztítják a jugoszláv gazdaságot, miközben a kaszárnyaszocializmus megkésett epigonjai még mindig hipnotikusan ismételtetik az értelmetlen formulákat: társadalmi tulajdon, önigazgatás, a munkásosztály uralma, monopolitikusság, élcapat...

És habár a válság előbb a gazdaságot kezdte ki, csakhamar átterjedt annak politikai hátterére is. Az uralkodó párt eleinte teljesen visszavonult, mivel a válság leküzdéséhez nem tudott reális programot felkínálni (hiszen ez szükségszerűen magával vonta volna azt is, hogy lemondjon hatalmáról), de ugyanakkor arrogánsan elutasította annak még a lehetőségét is, hogy ezt helyette valaki más tegye meg. Miután azonban a változások elkerülhetetlenné váltak, ebbe is beleegyeztek, azzal a jelszóval, hogy mindenben változtatni lehet, csupán a párt helyzetét (hatalmát) nem szabad kérdéssé tenni. Minthogy azonban semmiféle minőségi változás mindaddig nem érhető el, amíg egy (bármelyik) pártnak korlátlan joga van a hatalomra, így ez a rejtelmes politikai *credo* valójában ezt jelentette: mindenben változtatni lehet, csak ne változzon semmi! És a „radikális változásoknak” ez a stratégiája, amely szerint minden marad a régiben, már teljes 10 éve érvényben van.

Így tehát ma is, akárcsak 10 évvel ezelőtt, a válságkezelés gazdasági vonatkozásainak útja változatlanul, annak politikai vonatkozásain át vezet: a hatékony gazdaságot, amelynek alapját az összes gazdasági szubjektumok és tulajdonformák kíméletlen egymás közötti versengése adja meg, nem lehet összeegyeztetni egyetlen párt total(itár)is hatalmával. A gazdasági szféra önállósulása funkcionális és tulajdonviszonyi értelemben szükségszerűen azt jelenti, hogy az egyén társadalmi helyzete többé nem a maga párt-politikai alkalmasságától függ, hanem kizárólag a maga munkájának minőségétől. A polgároknak ez a párthoz viszonyított önállósulása (a polgári társadalom autonómiájának újbóli helyreállítása a pártállam eltűnésével), és a politikai gondolkodás pluralizálódásának szükségszerűsége, valamint a párt objektív felelősségének tudatosodása, amiért a társadalmat ilyen helyzetbe hozta, egész biztosan olyan mértékű lemorzsolódást idéz elő tagjainak sorában, hogy rövidesen értelmét veszti minden vita a párthatalom legitimitásáról.

Szembekerülve saját programjaik teljes gazdasági és politikai összeomlásával, a köztársasági pártok kétségbeesetten kutatták az új politikai támpontokat, amelyeket elsőként a saját nemzetük körében igyekeztek megszilárdítani. Így alakult ki a heves propagandaháború olyan infantilis tézisek alapján, hogy minden mai szenvedésünkért Jugoszlávia valamely másik nemzete a hibás. A párt csúcspontjának (JKSZ KB) vérszegény kísérlete, hogy véget vessen ennek a tomboló, hadüzenet nélküli háborúnak, igazában csak arra volt jó, hogy újabbnál újabb fegyvereket vessenek be ebbe a háborúba, amelynek lángjai tovább terjednek és egyre magasabbra csapnak. Erről tanúskodnak a hosszú „visszhangok és reagálások”, minden ilyen szessziót követően.

Ez csupán azt bizonyítja, hogy a jugoszláv komppártok politikájának egyetlen állandója a hatalom megtartása, s ehhez minden eszköz felhasználható, még az is, ami holtbiztosan újabb brutális összeütközésekhez vezet, melyekben a balkáni népek története sohasem szűkölködött.

Ezért a szilárd és egységes politikai ellenzék létrehozása, és minden ilyen ámitás lépésről lépésre való leleplezése egyet jelent Jugoszlávia fennmaradásával. Egy igazi demokratikus mozgalomnak a maga létét egy felhívással kell kezdenie Jugoszlávia népeire: Jugoszláviában ma elsősorban a politikai, s csak másodsorban a nemzeti szabadságok vannak veszélyben. A nemzeti szabadság csak annyiban került veszélybe, hogy a politikai szabadságok bitorói irreális elemet akarnak becsempészni a politikai életbe: félelmet keltenek és gyűlöletet szítanak másokkal szemben. A kommunisták irracionális leszámolásra szólító felhívásával szemben mi a demokratikus dialógust helyezjük előtérbe.

Létezik egy másik módszer is, amelynek alkalmazásával az uralkodó komppárti garnitúra menteni próbálja helyzetét, ez pedig a szocializmus kiépítésének „történelmi küldetése”, amely mögött már szinte szégyenteljesen próbál megbújni. Dehát mi ma a szocializmus?

1. A szocialista országok társadalmi gyakorlata? Ha ez a cél, akkor nem feléje kell törekedni, hanem minden elképzelhető módon menekülni előle.

2. Az újszülött reformerök politikai projektuma a szocialista országokban? Ha ez a projektum magában foglalja a gazdasági szubjektumok egyenrangú versenyét, a jogállamot és a pártpluralizmust, akkor felvetődik a kérdés, hogy miben szocialista ez a projektum?

3. Az ideális társadalom elméleti konceptusa, amelyet politikailag valóra kell váltani? A kísérletezésnek a laboratóriumban van a helye! Nekünk csak egy életünk van, amelyet nem szolgáltatathatunk ki sarlatánoknak és beteg agyúaknak, akik élő emberekkel, családokkal, népekkel, korokkal akarnak kísérletezni...

Különben is, ki van ma Jugoszláviában a szocializmus mellett?

A munkásosztály, amelynek évtizedek óta olyan képmutató frázisokkal hizelegnek, hogy ő van hatalmon, miközben annyira elszegényedett, hogy koldúsbokra kényszerül?

A parasztok, akik számára a szocializmus terrorista fosztogatással kezdődött, a mezőgazdaság teljes háttérbe szorításával folytatódott, s csaknem a falvak megsemmisítésével végződött?

A másfél millió munkanélküli?

A lakásnélküliek százezrei a kibérelt pincékben és faskamrákban?

Az ifjúság, amely az anyagi és politikai bizonytalanság óriási terhével lép be az életbe?

Az értelmiségiek, akik még magukon viselik a diktatorikus élvezkedések bélyegét a „trockisták”, az „anarcholiberalisták”, a „technokraták”, a „menedzsereskedők”, az „ultrabalosok” fölött?

Nem kétséges, hogy a „szocializmus” ma csupán egy ideológiai absztrakció, amelylyel az uralkodó kommpártok a további hatalombitorlást akarják igazolni.

A Demokrata Megújodási Mozgalom a szabad emberek demokratikus társadalmát akarja kiépíteni, olyan közösséget akar, amelyben az egyének teljesen szabadon fejthetik ki gazdasági és politikai ténykedésüket, szabadon gondolkozhatnak és beszélhetnek, zavartalanul alakíthatják ki maguknak a gazdagabb élet anyagi és szellemi feltételeit. Hogy ezt a társadalmat azután szocialistának vagy kapitalistának fogjuk-e nevezni, ennek a Mozgalom nem tulajdonít jelentőséget.

Ezért mi úgy ítéljük meg, hogy Jugoszláviában ma az igazi összeütközés résztvevői egyrészt a hatalomtartók, akik az ideológiai dogmák és a kierőltetett nemzeti torzsalkodások segítségével igyekeznek megőrizni hatalmukat, másfelől pedig a demokratikus erők, amelyek Jugoszláviát az egyenrangú nemzetek és polgárok közösségének tekintik, melyben teljesen szabad a gazdasági és a politikai cselekvés és szavatolva vannak az alapvető emberi jogok.

III. *A szerbiai helyzet bírálata*

Szerbia és egészében a szerb nép a háború utáni idők kikényszerített „testvériségében és egységében”, és abban az államban, amely számára a történelem 1943. november 29-én, Jajceban kezdődött, sem jobban, se rosszabbul nem járt, mint a többi tradicionális polgári közösség a reálszocializmus malomkövei között. A szerb népet azonban még külön az a „balszerencse” is sújtotta, hogy a jugoszláv terület nagy részén jelen volt, és más etnikai közösségekkel élt együtt, ami fő összekötő kapocská tette szerepét a jugoszláv társadalomban, amiért megkövetelték tőle, hogy lemondjon saját nevééről, nyelvről és identitásáról.

Ezenkívül az uralkodó ideológia, amely nyíltan antitradicionálisnak és polgárellenesnek vallotta magát, minden erővel arra törekedett, hogy a hagyományos egyházi-polgári élet gazdag formáit épp úgy kiirtsa és megcsonkítsa, mint a XIX. században és a XX. század első felében létrejött, jelentős liberális-demokrata polgári örökséget. Polgári és politikai jogaitól megfosztva, akárcsak a többi jugoszlávok a „Szocialista Öngazgatású El-nem-kötelezett Jugoszláviában” a szerbek e század 80-as éveiben nemzetileg még képtelenebb és fenyegetettebb helyzetbe jutottak: saját „anya”-köztársaságukat az önállósult „autonóm tartományok” patronátusa alá helyezték; a „gyenge Szerbia, erős Jugoszlávia” jelszavával a Szerb Köztársaságot megfosztják államiségének jelentős részétől, a szerb nép hagyományos művelődési intézményeit a köztársaságon kívül felszámolják a ködös értelmű „testvériség-egység” nevében, háttérbe szorul a szerb név, nyelv és írás, s az ártatlan polgárok ezrei, csupán mert szerb nemzetiségűek, kollektív kiüzetésben részesülnek az „autonóm tartományok” egyikéből, amely időközben klaszikusan tisztá törzsközösséggé alakult át. A Szerb SZK kommunista vezetői, akiknek az alkotmányon felülálló autoritás halála után is harcolniuk kellett zálog gyanánt a szerb na-

cionalizmus ellen, kénytelenek voltak beleegyezni a félvazallusi viszonyokba a többi önállósult bürokrata központhoz képest, hiszen „a kis hatalom is több a semminél”. Amikor azonban a körülmények elviselhetetlenné válnak, a vezetőségben kialakul egy áramlat, amely a nemzeti érdekek érvényre juttatása nevében kész határozottabban szembeszegülni a többi bürokrata központtal – kiváltképpen minthogy belátja, olyan idők elé nézünk, amikor a párt hatalmát többé nem lehet majd valami feltételezett „történelmi szerepre” hivatkozva állandósítani, s ezért, ha nem is képes demokratikus, legalább nemzeti legitimitást mindenképpen biztosítani kell magának.

Ez az áramlat azután, elsősorban a maga vezére politikai elszántságának és személyes autoritásának köszönhetőleg, és miután önnön ellenőrzése alá veszi a köztársaság összes nagyobb hírközlő eszközét, megkezdji a nyilvánosság mozgósítását és felvilágosítását a szerb nép általános helyzetének legneuralgikusabb pontjairól. A felébredett nemzeti öntudat és a megújított nemzeti méltóság hullámain megszületnek az alkotmányos változások, amelyek megeremtik a Szerb SZK minimális állami egységét, s kimozdítják helyéből az uralkodó pártgarnitúra legmegrögzöttebb részét mindkét autonóm körzetben.

Ennek a győzedelmes áramlatnak a legnagyobb része azonban, legalább a pártapparátusban, a nemzeti kérdés kezelésén kívül kifejezetten dogmatikus-bolsevista beállítottságú volt, amely mellé gyorsan felzárkózott a gátlás nélküli karrieristák egész hada, a politikai köpönyegforgatók, a lezülött értelmiségiek, a könyöklők és ingyenélők kísérete, egyszóval mindazok, akik általában is összecsendülnek minden új hatalom körül. Így az eszköz és a cél ebben az esetben is észrevétlenül helyet cserélt egymással: ahelyett, hogy a hatalom megeremtése Szerbiában előfeltételévé vált volna a nemzeti érdekek megvalósításának, a megcsorbított nemzeti érdekek körüli hangoskodás a hatalom átmentésének eszközévé vált. A hatalom igazolására egyszer már sikeresen alkalmazott receptet a nemzeti érdekekért vívott harcban (Kosovo) egyszerre bőségesen alkalmazni kezdik olyan esetekben is, amikor a nemzeti érdekeket sokkal kisebb veszélyek fenyegetik (Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina), amivel valójában az állítólag tartós nemzeti egység nevében másodlagos fontosságúvá igyekeztek tenni minden egyéb kulcsfontosságú társadalmi kérdést – köztük a mai kormányzat legitimitásának, az egyéb polgári jogok és szabadságok biztosításának, a közélet ideológiamentesítésének, a parlamenti gyakorlat bevezetésének, a független bíróságok és a jogállam létrehozásának kérdését stb.

A nemzet újabbnál újabb ellenségeinek felfedésével más jugoszláv köztársaságokban a megszállottságig modorossá váltak a folyamatos mozgósítás alatt álló nyilvános tájékoztatási eszközök Szerbiában, amivel állandó feszültséget igyekeznek fenntartani a közvéleményben, hogy eltereljék a figyelmet a többi égető társadalmi problémáról, s hogy politikailag továbbra is legitimmé tegyék a jelenlegi hatalmat. Ennek a szerb obulusnak köszönhetően is kérdés, hogy Jugoszlávia valaha is túlteheti-e magát ezeken a mély ütéseken, amelyeket a militánsan egyoldalú információk mágnások mértek rá Belgrádból, Ljubljánából, Zágrábból, s időnként besegítve Szarajevóból, Szkopjéból, Titogradból stb.

A hatalom megerősítésével egyidejűleg Szerbia hivatalos politikájának egy részében baljóslatú előkészületek folynak a dogmatikus bolsevista áramlat támadására, ami nemcsak hogy végképp kérdéssé tenné a demokratikus változások megvalósulását, hanem Jugoszlávia fennmaradását is. Ők természetesen gögösen elutasítják a többpártrendszer minden lehetőségét, gazdasági téren pedig azt az álláspontot képviselik, hogy a magántulajdonnak nyújtott engedmények csupán időlegesek, s a jövőben feltétlenül meg kell teremteni a társadalmi tulajdon uralkodó szerepét. Számukra a szocializmus abszolút érték (talán, mert kiegyenlítik saját hatalmukkal), s nincs szándékukban megengedni a népnek, hogy erről véleményt nyilvánítson.

A bolsevizmusnak ez a múzeumi példánya nem érdemelne külön figyelmet, ha nem Jugoszlávia sorsának döntő pillanatáról lenne szó, s ha nem egy rendkívül erős politikai lobbytól származna. Ezáltal nemcsak hogy visszaélnék a nemzeti érdekek érvényesítésében elért eddigi eredményekkel egy politikailag kétes ideológia előléptetése érdekében, hanem magát a nemzeti érdeket is fenyegetni kezdi Szerbiában, amelyben a szocializmusnak egy rosszhírű, lejáratott modelljét akarják visszaállítani. Nagyon kívánatos lenne, hogy ezek az eszmék és hirdetőik visszatérjenek a történelem süllyesztőjébe, ahonnan előkerültek.

Jugoszlávia és Szerbia semminemű segítségre nem számíthat külföldről, mindaddig, amíg egy részében azok az erők gyakorolják a teljhatalmat, amelyek ellenállnak a demokratizálódásnak, és nyíltan hangoztatják, hogy azonnal megszakítják a reform folyamatát, ha az ő megítélésük szerint veszélybe kerül a szocializmus és a társadalmi tulajdon uralkodó szerepe. Minthogy a tőkebefektetések egyik kulcsfontosságú tényezője a kérdéses ország politikai stabilitásának megítélése, így ez a látszólag ártalmatlan gazdasági gondolatvitel a hatalomra kiéhezett dilettánsok részéről visszavonhatatlanul kirekesztheti Jugoszláviát Európából és a világból. Nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy bárki egy centet is beruház Jugoszlávia gazdaságának felépülésébe, ha ott azzal fenyegetőznek, hogy a szocializmust és az ún. társadalmi tulajdont minden eszközzel megvédi, függetlenül attól, hogy demokratikus elhatározásában mit akar a nép, amely a maga hátán tapasztalta ki a szocializmus és a társadalmi tulajdon minden gyötrelmét.

Ezért azt a politikát, amely Szerbiát és Jugoszláviát elválasztaná a maga földrajzi és civilizációs környezetétől, magában Szerbiában kell leleplezni és elvetni. Liberális demokrata hagyományait mélyen sértik azok a Nyugat-Európában elterjedt összehasonlítások, amelyek épp az ilyen bolsevista recidivák miatt Szerbiát a román és albán diktatórikus rezsimek sorába állítják.

Ennélfogva Szerbia minden demokratikus beállítottságú embere számára elérkezett az utolsó pillanat, hogy elhatárolja magát a neosztálinizmus megújításától. Ha egy párt több mint 40 éven át visszaélésekkel, mesterkedésekkel, sőt erőszakkal tartja fenn a maga teljhatalmát, és ha ennek a 40 éves uralomnak a végén romokban hever az egész ország, de hatalmáról mégsem akar lemondani, akkor ezt a hatalmat magának a népek kell megvonnia tőle a maga önszerveződése útján.

Szerbia minden polgárának méltóságát sérti, hogy az utóbbi években sok fontos helyet a politikai életben olyan problematikusan egyének kezdenek betölteni, akiknek 3 évi uralkodás is elegendő volt ahhoz, hogy könyékig bepiszkolják a kezüket a lakásokkal, szolgálati gépkocsikkal, feketelistákkal, kíméletlen tisztogatásokkal, választási hamisításokkal és cselszövésekkel folytatott üzelmekben. Arra viszont nem voltak elegendők ezek az évek, hogy valóra váltsák a rakovici és más munkások kategórikus követeléseit (a 60:40 arányt a gazdaság javára), vagy hogy beváltsák a népek adott ígéretüket (minden olyan szóvirágos, cikornyás hízelgés nélkül, mint amilyen a „megtörtént a nép”), hogy szebbé teszik életét, vagy legalábbis több demokráciában lesz része.

Mindennek alapján a Demokrata Mozgalom felhívja Szerbia és Jugoszlávia polgárait, hogy racionálisan ítéljék meg Szerbia és Jugoszlávia fennmaradásának két lényeges kérdését:

1. Lehet-e együtt élni más nemzetekkel, ha folytatódik a szenvedélyek irracionális szítása a vádaskodások özönével más nemzetek ellen (Szerbiában) és Szerbia ellen (házánk más részeiben); nem vezethet-e el ez az eszeveszett propaganda hadjárat, együttesen a szurkoló csapatainak leszámolásaival, a minden kihívás nélküli támadásokkal, a bombák elhelyezésével, a polgárháború légkörének (és megvalósulásának) állandó jelenlétével egy olyan helyzetbe, hogy nem merünk majd szabadon mozogni, utazni, gyermekeinket nem merjük majd iskolába küldeni; nem végződik-e mindez polgárháborúval? 2. Megérdemli-e a politikai bizalmat egy teljességében ködös ideológiai cél – a szo-

cializmus, és megéri-e ez a cél a további áldozatokat annyi véradó után, amennyit eddig megkövetelt; megengedhető-e egy pártnak – csak azért, mert 50 évvel ezelőtt más történelmi körülmények között, és más emberekkel, másfajta szervezési formában valami jót tett ennek az országnak –, hogy továbbra is jogot formáljon a korlátlan hatalomra, s hogy az idők végezetéig kormányozza az országot; lehet-e örökké annak a pártnak a rabságában élni, amely maga is elismeri történelmi és politikai lejáratottságát, saját hatalomfosztását mégis úgy állítja be, mintha ez polgárháborúhoz, az állam széthullásához vezetne?

IV.

A Demokrata Megújodási Mozgalom a következő politikai célkitűzésekre helyezi a hangsúlyt:

1. A többpárti pluralizmus teljes legalizálása a polgárok egyesületeiről, a gyűlésekről és nyilvános összejövetelekről, a nyilvános tájékoztatásról és a választásokról szóló törvények meghozatalával.

2. A mai hatalomtartók monopóliumának megszüntetése a nyilvános tájékoztatási eszközök fölött, hogy megakadályozzuk az ország elkerülhetetlen belesodródását a polgárháborúba; szövetségi szinten új törvényt kell hozni a nyilvános hírközlő eszközökről, amely magánszemélyeknek is lehetővé teszi lapok, folyóiratok, rádió és televízió alapítását; eltörölni minden olyan törvényt, amely a „társadalmi bofolyás megvalósulását” szabályozza a művelődési intézményekben; felszámolni a kiadói tanácsokat a nyilvános tájékoztatási eszközökben.

3. Egy éven belül ki kell írni az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat, és hozzálátni az új jogszláv alkotmány kidolgozásához; addig a pillanatig legalizálni kell mindenfajta demokratikus politikai tevékenységet, és minden politikai erőt az állam és a társadalom berendezkedésének alapvető kérdéseinek megoldására kell összpontosítani.

4. Azonnali moratóriumot hirdetni az egyes lokális kommunista vezetőségek által szított és támogatott nemzeti jellegű összeütközésekre, egészen az új alkotmány meghozataláig.

5. Mentésíteni a politikai életet az ideologizálástól, ami azt jelenti, hogy meg kell szabadítani minden ideológiától az összes közintézményt, amelyeknek általános társadalmi, illetve állami jelleget kell kapniuk:

– eltörölni a „szocialista építést” mint általános társadalmi célt (minthogy egyetlen politikai erő sem fogalmazta meg pontosan, mit ért szocializmus alatt, a nép pedig sohasem nyilvánította ki, hogy a szocializmus mellett van-e, s nagy kérdés, hogy ma, az eddigi szocialista tapasztalatok és balsikerek után, bárki is egy ilyen cél mellett foglalna állást);

– az ideológiamentesítés és a történelmen elkövetett erőszak jóvátétele jegyében minden városnak, utcának, intézménynek visszaadni a maga történelmi elnevezését, megszabadítva őket egyes siralmas vagy éppenséggel negatív történelmi szerepet betöltő funkcionáriusok nevével, és olyan törvényt hozni, amely a régi gyakorlatot végképp eltörölné;

– minden jogszláv egyetemen külön vizsgabiztosságot létrehozni elismert hazai és külföldi szaktekintélyek részvételével minden eddigi magiszteri és doktori disszertáció felülvizsgálása céljából, és elvenni az akadémiai titulust mindazoktól, akik munkáikkal a mi dicső funkcionáriusaink „korszakos gondolatait” ünnepelték, vagy „világtörténelmi” jelentőségűvé avatták a „munkásalkotmányt”, a tmsz-okat, az érdekközösségeket, a küldöttségi rendszert, az egyéves mandátumot és rendszerünk más gyöngyszemeit;

– kiirtani a közhasználatból az „antiszocialista” és a „kommunistaellenes erők” kifejezéseket, amelyek csupán a politikai ellenfelek megbélyegzését szolgálják, de igazában semmit sem jelentenek, minthogy ezeknek pozitív ellenpárjai (szocializmus, kommunizmus) sincsenek ma definiálva;

- megszüntetni a marxizmus tanítását az iskolákban és egyetemeken, s bevezetni a szociológia és a filozófia oktatását, melyekben a marxizmust úgy kezelnék, mint a korszerű elméletek egyik irányát;
- eltörölni a Josip Broz nevét és művét védelmező törvényt.

V.

A Demokrata Megújodási Mozgalom véleménye szerint a jugoszláv alkotmányoknak és a köztársasági alkotmányoknak a következőket kell szavatolniuk:

- a gazdasági élet szabadsága, valamennyi tulajdonforma egyenrangúsága;
- a politikai szerveződés és egyesülés szabadsága;
- az ember és a polgár személyi szabadságai és jogai;
- a polgárok elemi szociális biztonsága;
- egészséges természet és környezet;
- minden polgár egyenrangúsága, nemzeti, vallási és faji megkülönböztetés nélkül;
- minden nemzet és nemzeti kisebbség joga a saját nyelvére, írására, kultúrájára, hagyományaira, szokásaira.

Jugoszlávia berendezkedését úgy kell meghatározni, mint az egyenrangú föderális egységek közösségét, és mint az egyenrangú polgárok közösségét, ami az országgyűlés kétkamarás formájában jutna kifejezésre: a felsőház a föderális egységek képviselőiből állna, az alsóház pedig a polgárok, illetve a politikai pártok képviselőiből (a kapott szavazatok számától függően).

A föderális egységek egyenrangúsága a maguk képviseleti paritása alapján valósulna meg, a polgárok egyenrangúsága pedig az „egy polgár – egy szavazat” elve alapján. A gazdasági viszonyok rendezésében mozgalmunk az alapvető vívmányok mellett foglal állást, mint amilyenek: a nyitott piacgazdaság, az állami szabályzók visszavonása, a magán- és társadalmi hazai és külföldi tőke szabad befektetése, a magánpraxis tiltásának eltörlése minden szakmában, a magánszemélyek termelési és szolgáltatási programjainak közvetlen hitelezése stb. Mozgalmunk egyfelől a politikai rendszer demokratikus átalakításában a funkcionális kapcsolatteremtés, másfelől pedig a piaci gazdálkodás mellett száll síkra. Ennek megfelelően a jugoszláv gazdaság átfogó piaci reformjának lehetőségét szoros összefüggésbe hozza a politikai rendszer demokratikus átrendezésének szükségességével.

1. A piaci gazdálkodásra való áttérés folyamatában mozgalmunk szerint az okozza a legnagyobb gondot, hogy nincs elegendő szabadon beruházható tőke a gazdaság szerkezetváltására és a munkanélküliség problémájának megoldására. Erre nem vehetünk fel újabb külföldi hiteleket, s nem nyírbálhatjuk meg még jobban a társadalmi és egyéni fogyasztást sem, hanem csak a jugoszláv gazdaságba való nemzetközi (és hazai) befektetéseket ösztönözhetjük. A külföldi tőke bevonásához rendelkezünk bizonyos komparatív előnyökkel, de ezek elveszítik jelentőségüket, ha ennek a tőkének nem teremtünk jobb feltételeket, mint amilyenekkel saját országukban rendelkeznek. Ugyanez érvényes a hazai tőkére is, amelyet az intézkedések megfelelő rendszerével a beruházások felé kell irányítani. Mozgalmunk véleménye szerint a piacgazdaság ugyanakkor azt is megköveteli, hogy a jugoszláv gazdasági szubjektumok az európai integrációs folyamatokba is bekapcsolódjanak, mert csak így kerülhetnek közvetlen összeköttetésbe az Európai Közösség gazdaságával.

2. Gazdasági nehézségeink leküzdésében mozgalmunk külön jelentőséget tulajdonít az infláció kérdésének, ami egyben szociális probléma is. Az infláció annak a hallgatólagos kompromisszumnak a következménye, amivel az állam el akarja kerülni a mélyreható gazdasági változásokat, miközben a lakosság dolgozó rétegei általában jöhíszemű magatartást tanúsítanak. A válságot ily módon szociális téren az inflációval és az államháztartás tartós hiányaival kezelik. Más szóval, Jugoszláviában az infláció abból ered,

hogy az állam szüntelenül beavatkozik az újratermelési folyamatokba, s minthogy ennek politikai okai vannak, a megoldás is csupán politikai intézkedésekkel érhető el.

Mozgalmunk véleménye szerint a piacgazdaságra való áttérés időszakában külön gondot kell fordítani az új intézkedések negatív szociális következményeire. Nem engedhető meg, hogy ezeket a következményeket a konzervatív erők fegyverként használhassák fel ellentámadásukban. Ennél a taktikai célkitűzésnél is fontosabb azonban annak biztosítása, hogy a munkanélküliek növekvő tömege, amely a vállalatok piaci versengése nyomán áll elő, ne maradjon új elhelyezkedési lehetőség nélkül. És egyáltalán, ha a munkásosztálytól és a foglalkoztatottaktól újabb áldozatokat kérünk (munkanélküliség, a munkahely bizonytalansága, intenzívebb munka, fegyelem), akkor azt is rögtön tudatnunk kell, hogy milyen előnyökre (s milyen időn belül) számíthatnak. Valójában épp ebben mutatkozik meg a gazdasági és a politikai reform kölcsönös összefüggése, hiszen a foglalkoztatottak érdekeit ebben az átmeneti időszakban csak a független szakszervezetek és a különböző pártok védelmezhetik eredményesen.

3. Következésképpen mi azt szorgalmazzuk, hogy az Államkölcsön összegyűjtött eszközeinek nagy részét azonnal be kell fektetni két rendeltetéssel: a technológiai fölséggé váló munkások elhelyezésének hitelezésére, és a munkanélküliek elhelyezésének hitelezésére. Ezekből az eszközökből kell ösztönözni az önfoglalkoztatásra irányuló kezdeményezéseket, és finanszírozni a szakmai segítségnyújtást a programok kiválasztásában és a munkások átképzésében.

A hitelezésnek ezeket a módosztatást és feltételeit a Köztársasági Végrehajtó Tanács és a mielőbb megszervezendő munkanélküliek szakszervezete képviselőinek kell meghatározniuk és részletesen feldolgozniuk.

4. Mozgalmunk egy olyan adórendszerért kíván harcot folytatni, amely serkenti a fogyasztást, s ennek visszahatásában egyúttal serkenti a termelést is.

5. Mozgalmunk részt vesz a munkanélküliek független szakszervezetének megalakításában Szerbiában, amelynek alapvető célja, hogy társadalmi ösztönzést nyújtson a munkanélküliség kérdésének megoldásához. Ez a szervezet ellenőrizné azoknak az eszközöknek a felhasználását is, amelyekből az önfoglalkoztatást hiteleznék.

6. Mozgalmunk az albérlők társadalmi szerveződését is támogatja, azzal a céllal, hogy ezek az emberek is megfelelő jogokat kapjanak, és elemi jogaikat intézményes védelemben részesítsék, miután róluk a mai hivatalos társadalmi intézmények teljesen megfeledkeztek.

7. Mozgalmunk sikraszáll az ágazati elvek szerint működő független szakszervezetek létrehozásáért, valamint a parasztok politikai szerveződéséért.

8. Mozgalmunk elősegíti a független ökológiai mozgalom megalakítását Szerbiában.

Belgrád, 1989. december 25.

(N. J. ford.)

DEMOKRATA PÁRT (Demokratska stranka)

---

1. *Demokratska stranka – Demokrata Párt.**
2. *A párt megalapítását 22 közéleti személy, köztük a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia 3 tagja, továbbá 5 egyetemi tanár és ugyannyi író, két újságíró, egy-egy*

* A kérdőívet Kosta Čavoški, a Végrehajtó Bizottság elnökének szerkesztőségünkhöz intézett (1990. február 26-i keltezésű) levele, valamint a mellékelt dokumentumok alapján állítottuk össze.